

ՄԱՇՏՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Գտիչ այրութեմինի, բարգմանիչ,
աւետարանող եւ մատենազիր

(Տար.)

այ այրութենքի վերջնական լիակատար յօրինումը կատարելուն պէս՝ Մաշտոյ իսկոյն կը ձևանարկէ իր երկարժամանակիայ ըղձանքին գործադրութեան, կը նստի թարգմանելու Ս. Գրքը իր երկու աշակերտներուն եկեղեց

եաց գաւառէն Յովհանին Պովաչիի հետ, իր նորակազմ այրութենքին նախափորձը ըննելով Առակաց Գրքն թարգմանութեան վրայ : Յաջողութեամբ գլուխ կը նաև զայն, եւ Սամուսացի Հռովհանոս ճարտար արուեստագէտին ձեռքով կանոնաւոր մարտը գրչութեամբ գոյն տալիք յետոյ՝ եւ պատանիներ այդ գրչութեան վարժեցնելէ յետոյ՝ խանովի եւ « հոգելից ուրախութեամբ » լցուած ճանաբար կ'ելէ զանանուու Զայստան եւ իր մեծապին գանձն ներկայացնելու թագաւորին եւ կաթողիկոսին :

Մաշտոյ իր առաքելական գործին գոյուարութիւնները պարզող բանալին ա'լ գտած էր : Հայաստան պիտի վայելէր այնուենտեն ուրիշ քրիստոնեայ երկիրներու նման, « հայերէն լուղութեամբ » իր սու-ըր գիրքը Ա'լ այդ ընտանիք բարբառով պիտի հնչէին Հայաստան աշխարհի բոլոր գանօրաւե եւ բոլոր եկեղեցները : Հայ մանկութիւն ասորի տանջանքէն ազատած, իր խաւարէն դուրս եղած ուրախութեամբ ու փափաքնօք պիտի վագէին հայերէն տասուցումով գպրցները : Ցափառակիչ հետանկար մը արդա-

րեւ որ այնքան անձկալից ճիբդու լարումն ետքը բերկրանքներու գերազոնը կը բերէր Մաշտոյի արտին : Խսկ մեծ գիւտին վրայ ազգին հիացումը ու ոգևորութիւնը կարելի է չափել Կորինի խանդական գնահատումն որպէս Մաշտոյի գարձը կը նմանցընէ Սինայի ի եռնէն Մովսէսի էջքին հետը բերած տէրունի պատուիրաններու տախտակը : Նմանութիւնը յանդուզն ըլլայ թէ ոչ, Մաշտոյի գարձը եւ եղած ընդունելութիւնը կը հաւասարէր հայրէնիքի ազատիչ մեծ զօրապետի մը յաղթական մուտքին ու շոալյուտած պատիւներուն : Թագաւորը, կաթողիկոսը, նախարարներու աւագանին բազմութեամբ քաղքէն եղելով փութացին ընդառջել եւ ցնծալից ոգեւորութեամբ ողղունել մեծ գտիչը Ռահ գետին բով որու անունը կը յիշենէ Աւետարական համանուն Ռահ գետը, նշանաւոր իրը առաջին հանդիպման վայր Զրադաշտի ու Վշտասպ թագաւորի :

Կ'երեւի թէ թագաւորին մասնաւոր մտահոգութեան առարկայ եղած էին Ե արաց գաւասին խուժագուռ կողմերը թէ՛ իրենց հեթանոսական կոպիտ բարքերուն եւ թէ՛ իրենց կոշտ ու խեցքեկ լեզուին համար որ զիրենք գուռարամատչելի կ'ընէր : Առաջին անգամ ասոնց ուղել հրաման ըրաւ Մաշտոյի իր առաքելական ջանքերը : Այս գործը յաջողութեամբ կատարուելէ յետոյ, զերստին ձեռք կ'առնուի թարգմանել ու գրել, միեւնոյն ժամանակ շարունակելով աւետարանչակն զրոծը, եւ մանաւանդ ուշադրութիւն կը դարձուի Հայոստանի գաւառներու մէջ տեղ աշակերտներու խուժեր գումարել ուստացանելու նորագիւտ ազրութենացով եւ հայերէն սուրբ գրքով, եւ քարոզիչներ պատրաստելու նաևնցմէ :

Մաշտոյ եւ Սահակ իրենց մօտ կեցոյ արքունի բանակին ազատուո՞միկ անգամներուն քարոզութիւններ կ'ընեն, եւ Սահակ կաթուղիկոսին յատուկ ինսամբին ու հովածութեան առարկայ կ'ըլլայ իր ազգական Մամիկոնեան տունին անդամներուն կրօնական ուսուցումը, որոնց առաջինին անունն էր, կ'ըսէ Կորին, Վարդան որ Վարդկան ալ կը կոչւէր, այսպէս պատահարար մէջ բերելով անունը մեծ քիփստոնեայ զինուորականին որ իր մէջ սերտանուած քրիստոնէութեան սկզբանքները այնքան

լւա պիտի աճեցնէր եւ սյնքան լիով պիտի պտղաբերէր յեսոյ՝ Զրադաշտական կրօնի ընդդիմագրութեան մէջ Հայ եկեղեցականութեան պատրաստակամ եւ անձնանուէր գործիքն հանդիսանալով :

Այս ժամանակիս, կ'աւելցընէ պատմիչը՝ գեղեցիկ այլարանութեամբ մը, Հայոց երանելի եւ ցանկալի աշխարհը անպայման սախնչելի կը լինէր, զի ամրող Ս. Գրքի ի հայ թարգմանութեան չնորդիւ, մնե օրինատուն Մովսէս՝ բոլոր մարգաբէներով, եւ Պօլոս՝ բավանդակ առագեցալներուն հնա՞ Թրիստոսի կեցուցիչ աւետարանովը, մի՞անգամայն կարծես Հայաստան եկած հասած հայարարառ եւ հայերենախօս կ'երեւէին :

❖ Ժամանակակից պատմիչը՝ իր ժամանակի որիին ենրմանմ՝ քրիստոնէական վերածնութեան, քրիստոնէական ուսումն տարածման սպունենրն է միայն որ կը նկատէ հայ զպրութեան գիւտան մէջ, բայց դարերու հեռաւորութենէն եւ յետազայ դէպէրու զիտութեամբ իմաս գլուքին և սեննէլ յստակօբն թէ մէկէ աւելի մեծակիւ հետեւնք ունեցաւ ան, եւ թէ ամէն հանգամանքներով Հայոց պատմական նակատագրին վնական ուղղութիւն տուաւ :

1. Թրիստոնէութիւնը հայ լեզուով աւանդելով մասնաշատ կրցաւ ժողովրդին դիտակցութեան, խորը պապառուով եւ հրացացուով, եւ քրիստոնէութեան խէչալը այնքան ժողովրդական եւ ցանկալիք դարձաւ որ անոր սիրուն ազգին ամենամնծ մասին զիւր պիտի դար յետոյ կեանքը տալ : Քրիստոնէութիւն խէչալը ցանկութեամբ բռնուած այս ազգն էր որ դաշներով անքան ծայրայել փարում մը ունեցաւ իր եկեղեցին ու այնքան նոր լինդմեցաւ անոր մէջ որ « տիրացու ազգ » յրջնորջանքն ստացաւ հարեւանց դիտողներէ :

Եղիշէ վկայութիւնն ունինք ժողովրդին համար առնասարակ թէ « Սաղմանենը էին անոնց երգի մըմունիները, եւ սուրբ գրքի ընթերցումը՝ կատարեալ ուրախութիւն : Ամէն մարդ իր անձին մէջ եկեղեցի էր, եւ նոր ինքը քանձնաց աւուրդ անցաւ ազգ այս Ս. Կետոնդ պարզ գորականներու իր եպեւորիչ, սքանչելի յորդորականը խօսած առեն չվարանիք ըսելու « ինչ աւելի տեղեակ եւ հուսուած աւուրդ առաջ կատարանքներուն » : Ահա-

զին եւ նշանակալից փոփոխութիւն, արդիւնք 40 տարուան կրօնական ուսուցման հայ գպրութեամբ որով հելլեն ու ասորի լազուն զիտոցուներուն մինաշորհը եղած քրիստոնէութիւն ու ամբողջ ժողովրդին սեփականութիւն դարձած էր : Ամբողջ երկիրը իրապիս կատարելապէս քրիստոնէացած էր, բայց մը զոր չէր կըրցած իրագործել Մեծն ներսէին պէս բարեկարգիչ էր իր գորեր նկարագիրովը եւ թագաւորականին ազգակցութեան ազգեցութեամբն խկ : Մեծ էր գործիշը, բայց գտնուած չէր գնուգործը, հայ գպրութիւնը, Քրիստոնէական կըրոնի իտէալին այս իւրացումը, եւ եռանդպազին փարումն էր որ մնե, ամուռ, անկործանելի պաս մը հիւեց հայ ազգին եւ զրացի, ընաելակից, համարայոյ, համասեր Արքական մնե ազգին Պարսից մէջ, եւ անգործալցին ըրաւ Ասսանեանց ծրագիրը եւ Վասակի՛ խորուրդը՝ Զրադաշտականութիւնը Հայաստանի մէջ վերահաստակելով՝ Արեաց մնե ուժին թեւարկութեան տակ եւ ամոր քաղաքականութեան սպասարկութիւր մ՛ընելու ան :

Մաշտոց այլուրեկանը էր որ Հայաստանի մէջ առ յաւատ մենուց անմահ դիքը՝ արի Արամազդը, Ասկենայը մնե Անահիտը, անուրաները^(*), Տէր-Անենց Միհրը (Տէրնատա), ունընք դեռ բարորդին կրօնացուցած չէին իրենց ընթեականութիւնը ազգին, ինչպէս յայտնի է եռորովի օրով (իրը 380) Թագուհին համափուռթեամբ հեթանոսութեան վերահաստատման հնամատաւ կուսակցութեան մը զոյսութիւնն եւ գործունէութիւնն :

2. Աներկեպայելի է թէ մոտաւորական լուսաւորութիւնը, շարժումը որ ծնաւ հայ գպրութեան զիւրով, եւ ասորի, յոյն գրքիրու թարգմանութեամբ ու անմնց միջնոցով՝ այդ զարդացեալ ազգերու գաղափարներուն եւ մոտածումնեւթիւնն :

(*) Անուրա=Զօրութիւն, փոխաբերաբ նզի, Երկանին ոդի, անուրայը=Երկնային զօրութիւնք, տափակին անհետ չեն հայ եղուուն: Ազամանցեղոսի մէջ (Վենեսիի) էլ 101 կը կարդանց Վիրապին մէջ գուած Գրիգորին համար թէ այրի մը օրը նկանակ մը կը ճգէր հոն ։ հրաման առեալ յարնուրաց ։ ըսել ուզելով՝ զրգուած վերըն զօրութիւններէ : Դժբաղարար Ազամանցեղոսի հրամարիշները յահաւացացի ուղարձ են, արհաւրիբն մեծը իրենց գործելով այս սրբարմթեամբ :

բուն տարածումը Հայոց մէջ, ազգին զիտակցութիւնը և սասակցուց, անոնց նմանողաւթեամբ զիտականութիւն, պատմութիւն ունենալու, իր անցեալը գիտնալու, իր մեծութիւնը, իր ուկարութիւնները ճանչնալու, ինքզինը արտապատելու եռանդ. ներշնչեց : Անկ խօսքով ազգը եղաւ. «ինքնագէտ», Գարագաշեանի բառով, հետեւարար բարոյապէս շատ աւելի հզօր, քան իր նիւթական ուժի համեմատաբար անդիտակից օրերուն : Նշանակելի իրողութիւն է թէ հայ այրուբների զիտաւն առաջ հայ զգութիւն, հայ մտքի արտադրութիւն զիր առնուած՝ ստարլեզուով կամ այրուբներով՝ դոյութիւն չւունի : Յոյն լեզուով զրուած կարծուած երկու երեք գրութիւններու համար վերջնականացէն ապացուցուած է թէ հայ այրուբներէ անմիջապէս կամ քիչ ետքի խմբազրութիւններ են : Հայ այրուբներով է ուրիշն որ հայ մոքին արտայատառնեան և կապերն արձակուեցան բացաւեցն : »

3. Կապահապուհի օրով Հայաստան քաղաքական անկումի, ֆճացման բոլոր նշանները ցոյց կուտար Դիացի երկու հզօր հակոռակորդ պետութեանց մէջ մրցանակ ու մրցավայր գարձած, մէկին կամ միւսին հնտ իր բաղդր շշտափս չկապու՝ հետեւարար երկուքին ալ հաւասարապէս ատելի եղող Հայաստանը վերջապէս երկուքին մէջ բաժնուած էր, եւ կը կառավարուէի ակար ծառայ-թագաւառքիններու միջոցաւ, որոնք նոյն իսկ իրենց նախարարներուն չէին կրնար ազգել պահանձ յարգանք : Թագաւորը, զուրկ ազգեցութենէ, զուրկ զօրութիւնէ որ մրութիւն կը կնէ, խաղալիկ դարձած էր ստար արքունիքը եւ յիսորու ըմբոստ նախարարներու մէջ գարձած ալորակներուն Երկիրը իր մէջ ուրիշ միաւորաց ուժերէ ալ զուրկ էր : Դիտենք Կորիւնք թէ Դողմն, Սիւնիք եւ Սարք գաւառները հին հեթանոսական բարեկը կը պահէին, եւ վերջնը իր լեզուով ալ գտուարամատէլի էր : Լեզուական արքերութիւնները — անշոշատ ոչ նոյն աստիճանի — կը դատէին նաեւ վերին Հայաստանը ու Ստորին Հայաստանը (Մոփ, Անգեղուոն, Անձիս), բաժանում որ երեւան կուզայ նզիշէի Դ. յեղանակ թ.ք. եւ Բիր. Դ. զիրք Խ.ք. մէջ ակնարկութիւններէ, եւ նզինի Ստորին Հայաստանի բնակիչներուն

տուած « Ստորինեալք » յորջորջումէն, եւ որ համաձայն կ'ընթանայ Ստրաբոնի աւանդախին Արտաշատիք (Երասմի հովտին) եւ Սոփքի նախակին երկու հայ թագաւորութեանց դյուտեան և Մեծ Տիգրանի ձեռքով բռնտար միացման մասին : Հայ գարութեան միջացաւ Թրիտոնէւութեան ժողովրդականացման մեծ շարժուածը ճիշդ ժամանակին հասաւ մրաւթեան հզօր ուժ մը թիրելու եւ կասեցնելու վերահաս կորուատը Կարիլի է ուրեմն Մաշտոցի գործունէութեան արդիւնքը Հայաստանի մէջ արակել նոյն բանարով զոր կը գործածէ Կորիւն՝ անոր Վրաց մէջ յառաջ բերածին նկատմամբ ։ Եւ արդ զնուասոր յայնչափ ՚ի մասնաւոր եւ ՚ի բաժանեալ լեզուաց ժողովրդան, միով աստուածաբարքառ պատգամօքն մի ազգ կապեալ, վասարանիչք միոյ աստուծոյ յօրինէր : Ա՛լ այսուհետեւ ի զոր պիտի փորձը Միւնեաց իշխան մը՝ Վահան (570ին) Սիւնիքը Հայաստանի կապահ խզել բոլորովին եւ անջատուիլ, խնդրելով Պարմա թագաւորէն որ Դիւլսն Դուռինէն ուրիշ քաղաք փուագրուիք, Վարչականօքն Աստրամականի միանալ, եւ ա՛լ Հայ անունով չկաշուէնք : Ժողովրդով չկրցաւ իր ետեւէն տանիլ այս անջատուամբ փորձին մէջ, եւ Սիւնիքը մասցին այնքան հայ որքան Հայաստանի միւս զաւանները : Սիւութիւնը անխզելի դարձած էր : Մաշտոցի այրուբները եւ քարզութիւնը իրենց գործը կատարած էին :

(Ծարունակելի)

Գ. ՓԱՄՆԱԿ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆ

Ֆարմանի Ասմանի

Հ Բ Ա Տ Ա Բ Ա Կ Ե Ց 8

Ձեհերիք Մ Ա Գ Լ Ե Ր

Խնդրեցին ի թագաւորէն սպանաել զժարանն, եւ զնալ Փայիփառ մանկան ի զիշերի եւ սպանանն զզխաւորե, եւ զեստանն հանել ի բանեկն, եւ եկալ ի բարպէն, եւ փախչիք :